

Något om våra fruktträd och bärbuskar.

Söndagen den 23 oktober 1921 var en viktig dag i Bergshamrakolonins odlingshistoria.¹ På denna enda dag planterades 258 fruktträd som kollektivt hade beställts av kolonisterna. Några kolonister och Odlingssällskapet hade bitt direktör Gustaf Lind, föreståndare för Lantbruksakademiens trädgårdsavdelning och trädgårdsskola vid Experimentalfältet, att sköta det hela. Trädgårdsskolan låg på den plats där Stockholms universitet ligger idag. Avståndet mellan skolan och koloniområdet var bara någon kilometer fågelvägen och erbjöd goda möjligheter till praktik för eleverna. Kolonisterna fick inte bara hjälp med plantering utan också löfte om att områdets samtliga träd skulle beskäras fem år framåt genom trädgårdsskolans försorg. Tiden för denna hjälp med beskärningen kom att förlängas till 1938 då stödet upphörde och kolonisterna fick ta över ansvaret och själva eller med hjälp av examinerade trädskötare beskära fruktträden.² Samtidigt med den stora trädplanteringen ordnade Odlingssällskapet planteringar och lekplatser på de allmänna platser där uthusen med torrtoaletterna låg. Träden planterades längs vägarna, så att det bildades alléer, och längs tomtgränserna. På en karta (blåkopier) från 1921 är ännu fler träd markerade. Koloniområdet hade snabbt fått en tydlig grönstruktur som man kunde behålla i många, många år.

Koloniområdet på 1920-talet. De fruktträd som planterades på hösten 1921 var ganska små och man måste titta noga på bilden för att upptäcka dem. Med tiden växte de till sig och bildade vackra alléer längs vägarna. Fotografi: Stockholm stad, trafikkontorets arkiv.

Maria Flinck redogör i tidningen Koloniträdgården för resultatet av jordbruksräkningen 1927. I Bergshamra med sina 128 lotter fanns 811 äppelträd 222 päronträd, 177 körsbär och 206 plommon. De över 1 400 fruktträden värderades till mer än 20 000 kronor. Medelvärdet per lott uppgick till drygt 157 kronor, vilket var det högsta värdet bland Stockholms alla koloniområden.³

Precis som idag drabbades kolonisternas odlingar av bakslag. Tidningen Koloniträdgården meddelade till exempel att 1928 var det sämsta fruktåret på 50 år.⁴ Men trots sådana problem planterades med tiden allt fler fruktträd och 1938 fanns över 1 000 äppelträd och omkring 300 av vardera päronträd, körsbärsträd och plommonträd, alltså bortåt 2 000 fruktträd.⁵ Till detta kom bland annat 750 krusbärsbuskar och 1 000 vinbärsbuskar. Kolonin var med andra ord, knappt 20 år efter sin tillkomst, en blomstrande och välordnad idyll. Idag ser det, inte helt oväntat, litet annorlunda ut på bär- och fruktfronten. När Per-Åke Pettersson gjorde en sammanställning 2015 fanns totalt 339 fruktträd och 371 buskar med krusbär och vinbär. En inte helt rättvis jämförelse visar att det i genomsnitt fanns omkring 14 fruktträd per lott 1938 och att det 77 år senare inte ens fanns fem fruktträd per lott.

En av kolonisterna, Aron Lindner på lott 9, berättar 1938 att han har 12 fruktträd, mest äpplen.⁶ Några lotter längre bort berättar Oskar Lundqvist (lott 13) om ett otal äppelträd på den 800 kvadratmeter stora tomten: Grågyllen, Gravensteiner, Oranie, Husmoder med flera. Bland bärbuskar nämner han 32 krusbärsbuskar och konstaterar att skörden blir så stor att han kan sälja överskottet.

Sixten Thoréns familj arrenderade lott 106 i gamla området från 1922. Där fanns bland annat ”fem äppelträd, ett plommonträd och ett körsbärsträd.”⁷

Odlarna i Bergshamra drabbades även av värre bakslag än det som nämndes ovan. Under de kalla krigsvintrarna 1940 – 1942 frös mellan 300 och 400 fruktträd bort och lämnade stora luckor i trädgårdarna.

En stor del av kolonisternas samlade odlarmöda förstördes när man i flera olika etapper måste avträda mark för vägar, tunnelbana och bebyggelse i Södra Bergshamra. År 1983 skedde den stora flytten från det gamla området. Stockholms-Tidningen har en stor artikel om just detta den 2 augusti med rubriken ”Äppelkriget i Bergshamra”. På en bild av ett nedsågat äppelträd med halvmogna frukter står kolonisten Elsa Andersson och ser uppgiven ut. Det är inte att undra på då artikeln konstaterar att flera av de fällda träden skulle ha flyttats till de nya lotterna. Att säga ner träd med nästan mogen frukt är respektlöst, säger en annan kolonist.

I den äldsta kvarvarande delen av koloniområdet vid Ålkistan finns sju kolonistugor från 1920-talet och i trädgårdarna står ett antal äldre fruktträd. Några kan mycket väl vara sådana som planterades den där söndagen i oktober 1921.

Kampen mot trädgårdens många fiender.

Alla kolonister i Sverige som läste tidningen Koloniträdgården uppmuntrades i artiklar och annonser att bespruta fruktträd, bärbuskar och grönsaker med mera. Man publicerade bland annat omfattande besprutningsscheman som innehöll exempelvis både tämligen harmlösa – och kanske verkningslösa – preparat och rena rävgifter som arsenikhaltiga medel (kejsargrönt och blyarseniat med flera). Senare kom även de miljöfarliga DDT-produkterna som också varmt rekommenderades. Koloniträdgårdsförbundet, trädgårdskonsulenterna, handböcker i trädgårdsskötsel, hushållningssällskapen och så småningom även Växtskyddsanstalten beskrev besprutning som något önskvärt, ja rent av nödvändigt. Många bidrog till att det utvecklades en ”besprutningskultur”, som verkligen genomsyrade kolonisamhällena. Om detta vittnar till exempel koloniträdgårdsrådets protokoll 1926-1930. I en rapport över

trädgårdskonsulenternas arbete 1929 kan man nöjt konstatera: ”Besprutningar av fruktträd utföres numera obligatoriskt genom respektive föreningars försorg å så gott som samtliga områden.”⁸

I priskuranten från Experimentalfältet för år 1932 berättar man att man genom metodisk besprutning fått felfri frukt.⁹ Slutsatsen blev att frukt som skadats av svamp och insekter ”hädanefter endast finnas i *vanskötta* fruktträdgårdar.” Det blev närmast asocialt att inte bespruta.

Men med tiden kom även insikter om att det fanns alternativ till kemiska bekämpningsmedel. Styrelsen påminner Bergshamrakolonisterna 1947 om att småfåglar gör stor nytta genom att äta skadeinsekter och uppmanar medlemmarna att sätta upp holkar: ”Alltså minst 2 fågelholkar på varje tomt.”¹⁰ Rådet är lika aktuellt som när det gavs för över 70 år sedan.

De två stora externa kostnaderna för kolonisterna i Bergshamra var, åtminstone från 1930-talet fram till 1960-talet: arrende och vatten.¹¹ På utgiftsplats tre eller fyra kom sedan oftast kostnaderna för besprutning. Under 1960-talet minskade dessa kostnader rejält. Till saken hör att Rachel Carsons bok ”Silent spring” kom 1962 och fick många att tänka om, inte bara när det gällde DDT. Ironiskt nog köpte föreningen in en dyr motorspruta samma år. Utfasningen tog tid. Visserligen slutade besprutningskostnaderna att redovisas 1967. Men besprutningen upphörde inte. Däremot fick kolonisterna på 1970-talet möjlighet att tacka nej och avstå från det som tidigare var obligatoriskt. När alla kolonisterna i Bergshamra 1980 fick ett meddelande om att det inte skulle bli någon allmän sommarbesprutning, så fick man ändå erbjudande om att få använda föreningens spruta och löfte om att föreningen skulle stå för bekämpningsmedlet.

Ett minne från besprutningsepoken kvarstår dock: Den rödfärgade uthusbyggnad som ligger norr om Pumphusvägen och granne med lott 17 kallas än idag för ”Sprutboden”. Huset uppfördes i mitten av 1930-talet som uthus med torrtoaletter för det närliggande och nyuppförda paviljongområdet med mycket små stugor på bara 8 kvadratmeter. Där förvarades även sprutor och annan utrustning för besprutning, därav namnet.

¹Stockholms stadsarkiv. Odlingssällskapet Stockholms omnejd. Årsrapport 1921.

²Bergshamra koloniförening U.P.A. Styrelsens och revisorernas berättelse för 1938.

³Tidningen Koloniträdgården nr 2, 2019.

⁴Tidningen Koloniträdgården nr 3, 1929.

⁵Minnesskrift 1939.

⁶Aftonbladet 1938-05-31.

⁷Sixten Thoréns minnesanteckningar finns publicerade på föreningens hemsida.

⁸Stockholm Stad. Trafikkontoret.

⁹Kungliga Biblioteket. Vardagstryck.

¹⁰Bergshamra koloniförening U.P.A. Styrelsens och revisorernas berättelse 1947.

¹¹Bergshamra koloniförening U.P.A. Styrelsens och revisorernas berättelse för de aktuella åren.